

ve Venedik'e savaş açılmaması konusunda Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'yı uyarmıştı (Peirce, s. 296-297). Ayrıca onun Fransa ana kraliçesi Catharine de Médicis ile yazıştığı da bilinmektedir. Bu yazışmalarda Fransa sarayı ile Osmanlı sarayı arasındaki iyi ilişkilerin geliştirilmesi, ticarî anlaşmaların yenilenmesi gibi konular yer almaktaydı. Nurbânû Sultan'ın kendi şahsî işleri için yahudi asıllı Kira Ester Handali'yi kullandığı, Nakşa Dükü Joseph Nassi ile de malî ilişkî içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Belki de bu ilişki ağı dolayısıyla daha döneminde yahudi asıllı olduğu söylentisi yayılmıştır. Onun yakın adamları arasında Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağâ, musahib Şemsi Paşa, Manisa'dan beri yanında olan haremî güçlü simaları Canfedâ Hatun ve Râziye Kadın başta gelir.

Nurbânû Sultan, Yenikapı'daki sarayında (Bahçe sarayı) 22 Zilkade 991'de (7 Aralık 1583) vefat etti. Cenaze alayında oğlu III. Murad bizzat hazır bulundu; cenazesini matem elbisesiyle Fâtih Camii'ne kadar takip ederek namazını kıldı. Cenazesi Aya-sofya'da II. Selim'in türbesine defnedilen Nurbânû Sultan İstanbul'da Mercan'da, Alemdağ'da ve Langa'da yaptırdığı cami, mescid, imaret ve hamam gibi eserlerin yanında özellikle Üsküdar'da inşa ettirdiği Atik Vâlîde Sultan Camii ve Külliyesi ile tanınmaktadır (bk. ATİK VÂLİDE SULTAN KÜLLİYESİ). Onun bu külliye içindeki kütüphanesi Osmanlılar'da ilk defa bir kadın tarafından kurulan kütüphane özelliği taşır. Bu cami ve külliyesinin inşası sırasında ihtiyaç duyulan taş İznik ve Gelibolu gibi İstanbul'a yakın yerlerden, tahta Sapanca ile İznik'ten temin edilmişti. Cami ve külliye gelir sağlamak üzere Sivas'ın güney kısmında geniş bir bölgeyi içine alan Yeniil kazasının vergi gelirleri vakfedilmişti. Bunun için önce Yeniil kazası vâlîde sultana temlik edilmiş, o da bu yeri Üsküdar'daki cami ve külliyesine vakfetmişti. Yeniil kazası ahalisinin önemli bir kısmını konar göçer Türkmenler'in teşkil etmesi kazanın "Türkân-ı Yeniil" adıyla anılmasına sebep olmuştur. Kazanın vergi gelirinin vâlîde sultanın Üsküdar'daki cami ve külliyesine vakfedilmesi belgelerde buradaki Türkmenler'in zaman zaman Üsküdar Türkmenleri adıyla zikredilmesine yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 14, s. 953, hk. 1415; nr. 17, s. 6, hk. 10; nr. 21, s. 328, hk. 775; nr. 35, s. 396, hk. 1011; Saloman Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581* (trc. S. T. Noyan), İstanbul 2004, s. 163; S. Gerlach, *Tagebuch* (ed. S. Gerlach), Frankfurt 1674, s. 29, 71, 334; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I-II, bk. İndeks; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*,

s. 156-157, 234; Fr. Babinger, "Baffo, Cecilia", *Dizionario Biografico Degli Italiani*, Rome 1963, V, 161; S. Skilliter, "The Letters of the Venetian 'Sultana' Nûr Bânû and Her Kira to Venice", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 515-536; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992, s. 40; L. P. Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*, New York-Oxford 1993, s. 91-95, 109-121, 126-127, 132, 146-147, 208-209, 296-297; E. Spagni, "Una Sultana Veneziana", *Nuovo Archivio Veneto*, XIX/1, Venezia 1900, s. 241-348; E. Rossi, "La Sultana Nûr Bânû (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566-1574) e madre di Murâd III (1574-1595)", *OM*, XXXIII (1953), s. 433-441; B. Arbel, "Nûr Bânû (c. 1530-1583): A Venetian Sultana", *Turcica*, XXIV, Paris 1992, s. 241-259; A. H. de Groot, "Nûr Bânû", *El2* (İng.), VIII, 124.

İLHAN ŞAHİN

NURCIHAN

(نور جهان)

(ö. 1055/1645)

Bâbürlü hükümdarı
Cihangir Şah'ın hanımı.

985'te (1577) Kandeher'da doğdu. Asıl adı Mihrünnisâ olup İran'dan Hindistan'a göç ederek Ekber Şah'ın hizmetine giren Mirza Gıyas Bey'in kızıdır. İlk evliliğini İran asıllı Şîr Afgan Han ile yaptı. Ekber Şah'ın ölümü üzerine tahta geçen Cihangir Şah, Mirza Gıyas'ı İ'timâdüddele unvanıyla vezir, damadı Şîr Afgan'ı Bengal'deki Burduan'a câgîrdâr tayin etti. Şîr Afgan Han burada Cihangir'in sütkardeşi Vali Kutbüddin Han'ı öldürünce kendisi de valinin adamları tarafından öldürüldü (1016/1607), hanımı Mihrünnisâ ve kızı Ladîf Begüm Agra'ya gönderilerek hapsedildi. Mihrünnisâ bir süre sonra Cihangir Şah'ın üvey annesi Sultan Begüm'ün hizmetine verildi. 1020 (1611) yılında Cihangir Şah, Nevruz kutlamaları münasebetiyle hanımlar tarafından düzenlenen sergiyi gezerken gördüğü Mihrünnisâ'ya âşık oldu ve onunla evlendi. Önce Nurmahal, ardından Nurchihan ismini alan Mihrünnisâ güzelliği, zekâsı ve becerisiyle kısa zamanda kocası üzerinde etkili olmaya başladı. Babası malî işlere bakan divanın başına ve saltanat vekilliğine, diğer akrabaları da önemli mevkilere getirildi. Nurchihan'ın kardeşi Âsaf Han'ın kızı Ercümend Bânû da (Mümtaz Mahal) Şehzade Hürrem'le (Şah Cihan) evlenince ailenin Bâbürlü hânedarıyla ilgisi daha da kuvvetlendi (1021/1612). Devletin bütün işlerinin bu ailenin eline geçmesi, Nurchihan'ın kendisine yakın olan İranlı ve Hindistanlıları himaye etmesi kumandanlar

ve özellikle Tûrânî asilzadeler arasında rahatsızlığa sebep oldu. Cihangir'in devlet işlerini yavaş yavaş kendi eline almaya başladığı sırada Nurchihan'ın babasının vefatı (1031/1622) yönetimde önemli bir boşluk doğurdu. Bu arada veliahtlık meselesi yüzünden Şehzade Hürrem ile Nurchihan'ın arası açıldı. Nurchihan, devlet işlerini bizzat kontrol altına almak için fermanlar yayımlamaya ve emirler vermeye başladı, kendi adına para bastırdı. Cihangir Şah'ın sadece hutbelerde adı geçiyordu.

1031'de (1622) Safevîler'den Şah Abbas Kandeher'i istilâya kalkışınca Cihangir Şah, Hürrem'i ona karşı sefer düzenlemekle görevlendirdi. Ancak Hürrem önce Pencap'ın kendisine verilmesini talep edince Cihangir diğer oğlu Şehriyâr'ın rütbesini yükselterek bu işle onu görevlendirdi. Bu arada Kandeher kırk beş günlük direnişin ardından Şah Abbas'ın eline geçti. Cihangir Şah'ın şehrin kayından sorumlu tuttuğu Hürrem isyan ederek Agra'ya doğru yöneldi. Nurchihan'a karşı olan bazı kumandanlar da Hürrem'i destekledi. Bunun üzerine Nurchihan, Cihangir Şah'ı Agra'ya yürümesi için ikna etti. Sultanın gelmesiyle Agra'daki rahatsızlıklar ortadan kalktı. Nurchihan, sadakatinden şüphelendiği Kâbil Valisi Mehâbet Han'ı Hürrem'e karşı savaşa çağırarak kendisini sınamak istedi. Hemen Delhi'ye gelen Mehâbet Han üç yıl kadar devam eden iç savaş sonunda Hürrem'i mağlûp etti. Hürrem'in tekrar isyan etmesini önlemek için oğulları Dârâ Şükûh ve Evrengzib rehin alındı. Mehâbet Han'ın Şehzade Pervîz ile yakınlığından rahatsız olan Nurchihan, Mehâbet Han'ı Bengal valiliğine tayin ettirip Delhi'den uzaklaştırdı. Ardından itibarını iyice kırmak için ondan ağır vergiler istedi. Bu durumdan şüphelenen Mehâbet Han, Cihangir Şah ile konuyu görüşmek için askerleriyle yola çık-

Nurchihan'ın Agra'daki türbesi

tı, yolda Kâbil'e gitmekte olan Cihangir'le karşılaştı. Onun huzurunda Nurcihan'ın kendisine hakaret etmesi üzerine karar-gâhın etrafını sardı, kontrolü ele geçirip Nurcihan'ı teslim aldı. Ancak kısa bir süre sonra ordu üzerindeki hâkimiyetini kaybetti ve Tatta'ya kaçmak zorunda kaldı. 1036'da (1626) Şehzade Pervîz vefat edince Mehâbet Han, Nurcihan'a karşı tekrar Hürrem ile ittifak yaptı. Ertesi yıl Nurcihan, Şehzade Şehriyâr ve Âsaf Han ile birlikte Lahor'dan Keşmir'e giden Cihangir burada hastalandı, durumu ağırlaşınca Lahor'a dönmek için yola çıktı, fakat Lahor'a ulaşmadan vefat etti (1037/1627). Bu arada Nurcihan ile kardeşi Âsaf Han arasında Şehzade Şehriyâr ile Şehzade Hürrem'den hangisinin tahta çıkarılacağı konusunda ihtilâf çıktı. Nurcihan'ı etkisiz hale getiren Âsaf Han kendisini destekleyen diğer kumandanlarla birlikte Şehriyâr'ı mağlûp ederek öldürttü ve damadı Hürrem'in Şah Cihan unvanıyla tahta çıkmasını sağladı. Bu olaydan sonra gözetim altında tutulan Nurcihan öldüğünde Cihangir Şah'ın görkemli türbesi yakınlarında kendisi için yaptırdığı türbeye defnedildi. Kültürlü, eğitimli ve ihtiraslı bir kadın olan Nurcihan'ın sanat ve mimariye düşkün olduğu, sanatkârlara destek sağladığı ve kendisine ait bir kütüphanenin bulunduğu bilinmektedir. Kendi türbesi ve Agra'da babası adına yaptırdığı türbe Hint-Türk türbe mimarisinin seçkin örnekleri arasındadır. Kaynaklarda yoksulları koruduğu, hayır işlerine önem verdiği belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferîd Bakkarî, *Zahîretü'l-havânîn* (nşr. Muftülhak), Karaçi 1970, II, 13, 17-18, 46-49; Cihangir, *Tüzük-i Cihângirî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Ali-garh 1864, s. 9, 54-55, 132, 133, 156; Kamgâr Hüseyinî, *Me'âşir-i Cihângirî* (nşr. Azrâ Alevî), Ali-garh 1978, s. 143-144, 386, 480, 482-483, 486; Abdülhamîd Lâhûrî, *Bâdşâhnâme*, Kalkûta 1866-72, I, 125-126, 169; II, 475; Mu'temid Han, *İkbâl-nâme-i Cihângirî*, Leknev 1870, s. 55-57, 72; İbn Hasan, *The Central Structure of the Mughal Empire and its Practical Working up to the Year 1657*, London 1936; B. Prasad, *History of Jahangir*, Allahabad 1940; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, II, 166-167; C. Pant, *Nurjahan and Her Family*, Allahabad 1978; E. B. Findley, *Nur Jahan: Empress of Mughal India*, New York 1993; T. Podder, *Nur Jahan's Daughter*, New Delhi 2005; N. H. Abbaddullah Farooqi, "Nur Jahan", *Journal of Research Society of Pakistan*, XII/1, Karachi 1975, s. 21-39; A. S. Bazmee Ansari, "Djhangir", *EI*² (İng.), II, 379-381; C. C. Davies, "Nûr Djahân", a.e., VIII, 124-125; Enver Konukçu, "Cihangir", *DiA*, VII, 538; "Nurjahan", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Sing), New Delhi 2001, IV, 369-370.

İQTIDAR HUSAIN SIDDIQUI

NURCULUK

Said Nursi'nin
(ö. 1960)

başlattığı dinî-fikrî akım
(bk. SAİD NURSİ).

NÜREDDİN CERRÂHÎ

(نور الدين جراحی)

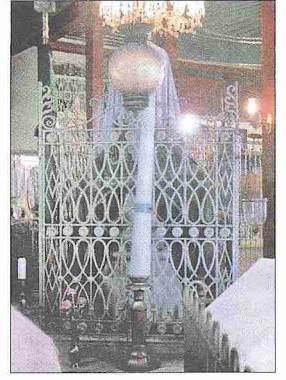
(ö. 1133/1721)

Halvetiyye-Ramazâniyye tarikatının
Cerrâhiyye kolunun kurucusu.

İstanbul'da Cerrahpaşa Camii'nin karşısındaki Yağcızâde Konağı'nda dünyaya geldi. Doğum tarihi 1071 (1660-61) veya 1083 (1672) olarak kaydedilmektedir. Babası, IV. Mehmed döneminde sarayda mîrâhurluk görevinde bulunan Abdullah Ağa'dır. Nûreddin Cerrâhî öğrenimine Cerrahpaşa Sıbyan Mektebi'nde başladı, ayrıca hocası Yûsuf Efendi'den hüsn-i hat dersleri aldı. Süleymaniye Medresesi'ndeki tahsili esnasında daha sonra şeyhülislâm olan Yenîşehirli Abdullah Efendi'nin öğrencisi oldu. Bu yıllarda tanıştığı şair Nâbî'den edebî konularda istifade etti. 1101 (1689) veya 1108 (1696) yılında Mısır (Kahire) mevlîyetine tayin edildi (Hüseyin Vassâf, V, 43; İbrahim Fahreddin, I, 2). Devlet ricâ-linden olan dayısı Hacı Hüseyin Efendi'ye veda ziyareti için Üsküdar Toygartepede ki konağına gittiğinde dayısı onu konağın karşısındaki Selâmî Ali Efendi Tekkesi'ne götürdü. Tekkenin postnişini, Köstendil'de bir süre müftülük yapmış olan Halvetî-Ramazânî şeyhi Köstendilli Alâeddin Ali Efendi idi. İcra edilen âyin sırasında vecde gelen Nûreddin, şeyh efendinin gösterdiği sıcak ilgiden de etkilenererek hemen orada kendisine intisap etti ve Kahire'ye gitmekten vazgeçti.

Yedi sene boyunca, ikamet ettiği Cerrahpaşa'dan Üsküdar'a geçip şeyhinin tek-

Nûreddin Cerrâhî adına düzenlenen bir levha (Nûreddin Cerrâhî Tekkesi - Karagümrük / İstanbul)

Nûreddin
Cerrâhî'nin
sandukası

kesine devam eden ve zaman zaman onun izniyle halvete giren Nûreddin Cerrâhî 1115 (1703) yılı başlarında halife tayin edildi. Şeyh Köstendilli daha sonra, müezzin İsmâîl Efendi adlı birinin kendisi için Karagümrük'te Canfedâ Hatun Camii'nin sağ tarafında bir halvethâne yaptırdığını söyleyerek Süleyman Veliyyüddin ve Mehmed Hüsameddin adlı müridleriyle birlikte oraya gitmesini ve onların terbiyesiyle ilgilenmesini istedi. Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa ve III. Ahmed'in gördüğü rüyalar üzerine (*Tomar-Halvetiyye*, s. 97; Hüseyin Vassâf, V, 44; İbrahim Fahreddin, I, 5) III. Ahmed'in emriyle Canfedâ Hatun Camii'nin yanındaki konak satın alınıp yıktırıldı ve arsası üzerine Nûreddin Cerrâhî adına bir tekke inşa edildi. 6 Receb 1115 (15 Kasım 1703) tarihinde törenle açılan tekke-de on sekiz yıl irşad faaliyetinde bulunan Nûreddin Cerrâhî kırk gün süren bir hastalık döneminin ardından 9 Zilhicce 1133'te (1 Ekim 1721) vefat etti. Fâtih Camii'nde Şeyhülislâm Molla Mehmed Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra tekkesine defnedildi.

Nûreddin Cerrâhî'nin tarikat silsilesi Köstendilli Ali Efendi, Lofçalı Ali Efendi, Debağ Ali Rûmî, Mestçizâde İbrâhim Edirnevî, Mestçi Ali Rûmî vasıtasıyla Halvetiyye-Ramazâniyye'nin piri Ramazan Efendi Mahfî'ye (ö. 1025/1616) ulaşır. Nûreddin Cerrâhî ve tarikatla ilgili kaynaklarda, dört büyük kutubdan biri olan İbrâhim ed-De-sûkî'nin halifesi Ahmed b. Osman eş-Şer-nûbî'nin (ö. 994/1586) sözlerinden Muham-med el-Bulkînî tarafından derlenen *el-Keşfü'l-guyûbî fi tabakâti's-Şernûbî* adlı eserde 1000 (1592) yılından sonra gelecek büyük vefatlar anlatılırken Nûreddin Cerrâhî'nin de adının zikredilip 1115'te (1703) İstanbul'da zuhur edeceği ve kırk dört yıl yaşayacağını belirtildiği özellikle vurgulanır (Abdüllatif Fazlî, vr. 1^b; Harîrîzâde, *el-Kavlü'l-mübîn*, vr. 30^a; İbrahim Fahreddin, I, 5). Harîrîzâde, Nûreddin Cerrâhî'ye